

Date: 5th March-2025

O'ZBEK TILIDA MODALLIKNI IFODALOVCHI MODAL FE'LLAR VA MODAL QO'SHIMCHALAR

Xayrulloeva Gulasal Fayzullo qizi

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

E-mail: gulasalxayrulloeva@gmail.com

Corporativ e-mail: g.f.xayrulloeva@buxdu.uz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9891-967X>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilida modal ma'no beruvchi asosiy vositalardan bo'lgan modal fe'llar va modal qo'shimchalar haqida fikr yuritiladi. O'zbek tilida modallik turlicha vositalar, jumladan, so'zlar va qo'shimchalar yordamida ifodalanadi. Shulardan eng asosiy vositalardan modal fe'llar va modal qo'shimchalardir.

Kalit so'zlar. Modallik, modal fe'llar, modal qo'shimchalar, predikat, imkoniyat, zarurat ma'nolari.

Аннотация. В данной статье рассматриваются модальные глаголы и модальные наречия, которые являются основными средствами передачи модального значения в узбекском языке. Модальность в узбекском языке выражается с помощью различных средств, включая слова и наречия. Самыми основными из этих средств являются модальные глаголы и модальные наречия.

Ключевые слова. Модальность, модальные глаголы, модальные наречия, сказуемое, возможность, необходимость.

Abstract. This article examines modal verbs and modal adverbs, which are the main means of conveying modal meaning in the Uzbek language. Modality in the Uzbek language is expressed through various means, including words and adverbs. The most basic of these means are modal verbs and modal adverbs.

Key words: Modality, modal verbs, modal adverbs, predicate, possibility, necessity.

O'zbek tilida modallik fe'lining grammatik ma'nosini to'ldiruvchi va uni qo'shimcha ma'no bilan boyituvchi vosita hisoblanadi. Modallik turli xil qo'shimchalar, so'zlar va iboralar yordamida ifodalanadi va fe'lining amal bajarilish sharoiti, imkoniyati, zaruriyati, istagi, ehtimoli, buyruq, taklif kabi ma'nolarini ifodalashga xizmat qiladi. Modallikni ifodalovchi asosiy vositalar quyidagilardir:

- **Modal fe'llar:** Masalan, *bo'la oladi, kerak, majbur, istaydi, qodir, harakat qiladi* va boshqalar. Bu fe'llar asosiy fe'lining ma'nosini modal ma'no bilan boyitadi. Misol uchun: «U borishi *mumkin*.» (Ehtimollik) yoki «U borishi *kerak*.» (Zaruriyat)
- **Modal qo'shimchalari:** Masalan, *-(a)y, -(g)ay, -(i)n, -(a)r, -(i)b, -(o)li* va boshqalar. Bu qo'shimchalar asosiy fe'lga qo'shib, uning ma'nosini O'zgartiradi va modal ma'no ifodalaydi. Misol uchun: «U borishi *lozim*.» (Zaruriyat) yoki «U borib *keldi*.» (Amal bajarildi)
- **Modal so'zlari va iboralari:** Masalan, *balki, ehtimol, shoyad, albatta, harholda, qodir bo'lsa, mumkin bo'lsa, kerak bo'lsa, istasa* va boshqalar. Bu so'zlar va iboralar gapga

Date: 5th March-2025

qo'shilib, modal ma'noni aniqroq ifodalaydi. Misol uchun: «U *ehtimol* boradi.» (Ehtimollik) yoki «U *albatta* boradi.» (Ishonch)

• **Gapning intonatsiyasi:** Intonatsiya ham modallikni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, buyruq gaplarining intonatsiyasi boshqa gaplarnikidan farq qiladi.

O'zbek tilidagi modallik tizimi juda murakkab va har xil grammatik vositalar orqali ifodalanadi. Yuqorida keltirilgan misollar faqatgina umumiy tasavvur beradi va to'liq ro'yxat emas. Har bir modal vosita o'ziga xos ma'no va qo'llanilishga ega.

O'zbek tilida modallikni ifodalashda modal fe'llar muhim rol o'ynaydi. Ular asosiy fe'lning ma'nosini to'ldirib, uning amal bajarilishining sharoitlari, imkoniyati, zaruriyati, istagi, ehtimoli, buyruq yoki taklif kabi qo'shimcha ma'nolarini bildiradi. Modal fe'llar mustaqil ravishda gapda predikat vazifasini bajarmasdan, asosiy fe'l bilan birga murakkab predikat tarkibini hosil qiladi.

O'zbek tilidagi modal fe'llarni bir necha guruhga bo'lish mumkin:

1. Imkoniyat va ehtimollikni ifodalovchi modal fe'llar:

• **Bo'la oladi/mumkin:** Amalning bajarilish imkoniyatini, ehtimolini bildiradi. Masalan: «U bu ishni *bo'la oladi.*» «U kelishi *mumkin.*»

• **Qodir:** Amalni bajarishga qodir bo'lishni bildiradi. Masalan: «U bu ishni *qodir.*»

• **Qodir bo'ladi:** Kelajak zamonda amalni bajarishga qodir bo'lishni bildiradi. Masalan: «U ertaga bu ishni *qodir bo'ladi.*»

2. Zaruriyat va majburiyatni ifodalovchi modal fe'llar:

• **Kerak:** Amalning bajarilishi zarurligini, lozimligini bildiradi. Masalan: «Sen bu ishni *kerak* qilasan.» «U darhol kelishi *kerak.*»

• **Lozim:** Amalning bajarilishi majburiy ekanligini bildiradi. Masalan: «Bu ishni tezda bajarish *lozim.*»

• **Majbur:** Amal bajarilishi majburiyatini, qat'iy zaruriyatni ifodalaydi. Masalan: «U bu ishni *majbur bo'ldi.*»

• **Shart:** Amalning bajarilishi shart ekanligini bildiradi. Masalan: «Uni bajarish *shart.*»

3. Istalganlik va niyatni ifodalovchi modal fe'llar:

• **Istagi:** Amalning bajarilish istagini bildiradi. Masalan: «U bu ishni *istaydi.*»

• **Xohlaydi:** Amal bajarish istagini bildiradi. Masalan: «U bu yerga *xohlaydi.*»

• **Niyat qiladi:** Amalni bajarish niyatini ifodalaydi. Masalan: «U bu ishni bajarishni *niyat qiladi.*»

Modal fe'llar bilan gap tuzilishi:

Modal fe'llar odatda asosiy fe'ldan keyin keladi va ular orasida bog'lovchi so'zlar ishlatilmaydi. Masalan: «U *borishi mumkin.*» Ba'zi hollarda, modal fe'llar asosiy fe'ldan oldin ham kelishi mumkin, lekin bu holda gapning ma'nosi biroz o'zgaradi.

Modal fe'llar har xil zamon va maylda qo'llanishi mumkin, bu esa ularning ifodalayotgan ma'nosini o'zgartiradi. O'zbek tilida modallikni ifodalovchi boshqa ko'plab fe'llar va iboralar mavjud. Ularning har biri o'ziga xos semantik va grammatik xususiyatlarga ega.

O'zbek tilida modallikni ifodalashning muhim vositalaridan biri modal qo'shimchalardir. Ular fe'lning lug'aviy ma'nosini boyitib, unga qo'shimcha modal ma'no

Date: 5th March-2025

beradi. Ya'ni, amalning bajarilish sharoiti, imkoniyati, zaruriyati, istagi, ehtimoli, buyruq yoki taklif kabi ma'nolarni ifodalashga xizmat qiladi. Modal qo'shimchalar, odatda, fe'ling o'zak shakliga qo'shib, uning shaxs-son va zamon kategoriyalarini o'zgartirmasdan, faqat modal ma'nosini qo'shadi. Ularning ba'zilar quyidagilar:

- **-ar/-er/-ir:** Bu qo'shimcha fe'lga ehtimollik, taxmin yoki shubha ma'nosini qo'shadi. Masalan: «Kelar». Bu qo'shimchalar ko'pincha gapda mustaqil predikat vazifasini bajaruvchi fe'l bo'lib keladi.
- **-ay/-ey/-iy:** Bu qo'shimcha fe'lga maqsad yoki niyat ma'nosini qo'shadi. Masalan: «Kelay». Bu qo'shimcha bilan tuzilgan fe'llar ko'pincha bog'lovchi so'zlarsiz, boshqa fe'llar bilan birga qo'llaniladi va maqsad-niyatni ifodalaydi.
- **-gan/-ken/-gin:** Bu qo'shimchalar amalning bajarilganligini va uning natijasini bildiradi. Masalan: «Kelgan», «Qilgin». Lekin ba'zi kontekstlarda faqatgina o'tgan zamon ma'nosi emas, balki amalning bajarilganligiga bog'liq bo'lgan holat yoki natijani ham ifodalashi mumkin - bu modallikka yaqinroq.
- **-moq/-mak/-mik:** Bu qo'shimcha fe'lga harakat, niyat yoki qasddan amal bajarilishini bildiradi. Masalan: «Kelmoq», «Bormoq». Lekin, ko'pincha bu qo'shimcha mavhum maqsadni anglatadi.
- **-ish/-ish/-sh:** Bu qo'shimcha fe'lga ehtimollik, mumkinlik yoki istak ma'nosini qo'shishi mumkin, ammo kontekstga qarab. Masalan: «Kelish», «Borish», «Qilish».
- **-moqchi:** Bu qo'shimcha aniq va yaqin kelajakda amal bajarilish niyatini bildiradi va shu sababli modal ma'noga ham ega.

Qo'shimchalarning qo'llanilishi kontekstga bog'liq:

Modal qo'shimchalarning aniq ma'nosi kontekstga, gapdagi boshqa so'zlarga va intonatsiyaga bog'liq holda o'zgaradi. Shuning uchun, har bir holatda qo'shimchaning aniq ma'nosini aniqlash uchun gapning butun mazmunini tahlil qilish kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, O'zbek tilida modallikni ifodalashda faqat qo'shimchalar emas, balki modal so'zlar, modal iboralar va intonatsiya ham muhim rol o'ynaydi. Modal qo'shimchalar esa bu tizimning tarkibiy qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Qurbonova M., Raupova L., Abuzalova M., YO'ldosheva D., Hozirgi O'zbek adabiy tili. – T., 2021.
3. Yokubova, S. (2023). [I~ F] qurilmali fe'lli birikmalarning nutqiy imkoniyatlari. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 35(35).
4. Khojiev, M. Y., & Yokubova, S. Y. (2021). Language and speech expression of personal descriptions. *TJE-Tematics journal of Education ISSN, 2249-9822*.
5. Yokubova, S. (2023). [BELGI-HARAKAT] MA'NOLI FE'LLI BIRIKMALARNING NUTQIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 35(35).

Date: 5th March-2025

6. qizi Rashidova, S. S. (2024). "YULDUZLI TUNLAR" ROMANI MISOLIDA FRAZELOGIK TAHLIL (AXSI. AJALGA DAVO YO'Q!). *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 2(2), 54-57. <https://academics.uz/index.php/zfty/article/view/2952>
7. qizi Xayrulloeva, G. F. (2023). SO 'ROQ BELGISINING PRAGMATIK AHAMIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 194-199. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/2820>
8. Xayrulloeva, G. (2023). Individuality in the Interchangeable Use of Punctuation. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 35(35). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9865
9. Xayrulloeva, G. (2023). OZBEK TILIDA TINISH BELGILARINING KETMA-KET QOLLANILISHI VA ULARNING OZARO SINONIMIK MUNOSABATLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(6 Part 2), 163-166. <https://www.in-academy.uz/index.php/cajei/article/view/16879>
10. qizi Xayrulloeva, G. F. (2024). O 'ZBEK TILIDAGI MODAL SO 'Z-GAPLARNING XUSUSIYATLARI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(4), 5-9. <https://academics.uz/index.php/awsit/article/view/3225>

